

NAKNADE I CENE U VODNOM SEKTORU I VODOPRIVREDI

Dr Marko BAJČETIĆ

REZIME

Strukturu različitih ekonomskih karakteristika dobara u upravljanju vodnim sektorom čine čista javna dobra, javna dobra i privatna dobra. Čista javna dobra su prirodna i od strane države određena dobra, koja obuhvataju i osnovne aktivnosti za delatnosti vodnog sektora. Karakteristično je za čista javna dobra da potrošnja, odnosno korišćenje dobara je jednako za sve bez mogućnosti isključivanja pojedinaca u potrošnji (korišćenju) jer ne postoji rivalna potrošnja, odnosno ne postoje ista ili slična dobra u vremenu i prostoru. Čista javna dobra su u državnoj svojini, pa je njihovo obezbeđenje sredstava u okviru izvornih sredstava države – porezima. Drugu vrstu dobara, koja su strukturno i sistemski prisutna u vodnom sektoru, čine javna dobra koja pored nerivalne potrošnje imaju osobinu da se korisnici mogu isključiti iz potrošnje – korišćenja. Za ova dobra država uvodi poseban vid novčanog prisvajanja putem naknada, koju plaćaju oni koji najviše koriste pogodnosti iz zaštita i korišćenja dobara i resursa putem usluga ili proizvoda. Za određivanje vrsta naknada i i korišćenje sredstava naknada bitne su ekonomske analize vodnog sektora, fiskalna i monetarna analiza i posebno poslovna analiza JVP. Iz analiza i određenih uslova zaštita i korišćenja vode za ekonomsko – finansijske osnove se određuju različite vrste i cene usluga (privatna dobra).

Ključne reči: naknade, cene, dobra, vodni resursi, sredstva, potrošač vode, obveznik, korisnik

UVOD

Sa zaoštavanjem krize vode u celom svetu (krilatica: 'Voda je resurs 21. veka'), koja se odlikuje sve većim neskladom između ubrzanog povećanja potrebnih količina vode i dostupnosti kvalitetnih voda, podmirivanje potreba za vodom se ostvaruje uz ubrzani, često eksponencijalno rastući porast troškova za njeno zahvatanje, prečišćavanje i dovođenje do raznih grupa potrošača. Voda je sve teže dostupan resurs, sistemi su

sve složeniji, tako da se sada potrebe za vodom mogu zadovoljiti samo iz velikih integralnih vodoprivrednih sistema, kojima se istovremeno zadovoljavaju sva četiri kompleksa: korišćenja voda, zaštite od voda, zaštite voda, kao i skladnog održavanja, pa čak i obogaćivanja i unapređivanja biodiverziteta u čovekovom okruženju (Đorđević, 2008). Ta činjenica da je voda sve teže dostupan resurs, i da se do nje dolazi uz sve veća investiciona ulaganja i troškove održavanja, podstaklo je istraživanja u raznim pravcima – ekonomskim, kibernetičkim, sa gledišta optimizacije u procesu odlučivanja, sa gledišta rizika, itd. Jednu grupu istraživanja čine istraživanja raznih aspekata vode kao ekonomske kategorije: ekonomske efikasnosti (Bajčetić, 2009), strukturnog razvoja upravljanja (Bajčetić, 2011), unošenja analitičkog vrednovanja u proces raspodele oskudnih sredstava (kredita) za razvoj sistema (Blagojević, 2010). Sve su dominantniji i problemi adekvatnog korišćenja ljudskih resursa u savremenom procesu upravljanja vodama (Bajčetić, 2010). Poseban značaj je dobilo i istraživanje rizika u procesima upravljanja, pa su i u toj oblasti učinjeni značajni istraživački prodori, kako bi se upravljalo rizicima koji su najdelikatniji u oblasti voda (Bonacci, 2008). Sve značajnije je i istraživanje veze rizika i osiguranja od rizika (Bajčetić, 2008), jer je neusaglašenost u toj oblasti uzrok sve većih ekonomskih destabilizacija ne samo u sektoru voda, već i ekonomskim sistemima država.

Istražuju se i druge oblasti, kako bi se ostvarili najbolji rezultati u procesima strateških odlučivanja u svim oblastima voda. Jednu grupu čine istraživački prodori u analitičkim pristupima pri donošenju strateških odluka (Srđević, B., 2009), i (Srđević, Z., 2010). Vrlo važni postaju čak i neki samo naizgled manje značajni detalji, koji u savremenim uslovima dobijaju veliku težinu. Ovde se posebno, kao primer, izdvaja izbor učesnika u upravljanju u participativnim modelima odlučivanja u vodoprivredi (Srđević, Z., 2012). Savremene metode odlučivanja, primenom višekriterijumskog odlučivanja obuhvatile su čitav vodni sektor, pa se samo kao primer

mogućnosti široke primene navodi i primer da se taj pristup uspešno primenjuje i za hortikulturno i pejzažno uređenje obala u zoni naselja, što je od sve većeg značaja za skladno uklapanje vodoprivrednih sistema u ekološko, urbano i socijalno okruženje (*Lakićević, 2011*). Razvijaju se i savremene metode analiza ekonomskih efektivnosti svih sfera korišćenja, uređenja i zaštite voda, a kao primer se navodi vrlo zanimljiva ekonomska analiza (*Potokanjak i Bošnjak, 2011*) koja rečito pokazuje kako se adekvatnim savremenim metodama navodnjavanja ostvaruju visoki ekonomski efekti.

Da bi se sve to ostvarilo, neophodno je da se iznađe sklad u načinu i sistemu ostvarivanja sredstava za potrebe vodoprivrednog razvoja, tako da je ovaj članak posvećen tom kompleksu – cenama i vodoprivrednim naknadama.

Između čistih javnih dobara, koje određuje država, zaštita i korišćenja javnih dobara - vode, postoji razlika (*Stiglic, 2004*). Obezbeđenje dovoljnih, sigurnih i kvalitetnih voda nastaje, prvo iz transformacije vode kao čistog javnog dobra u javno (posebna) dobro, odnosno u javni resurs. Druga je transformacija vode iz javnog resursa u ekonomski resurs. Zbog toga postoji potreba za stvaranje materijalnih, nematerijalnih i indirektnih kapaciteta i potencijala za korišćenje direktnih, indirektnih i nematerijalnih upotrebnih vrednosti resursa – vode. Korišćenje je moguće izgradnjom institucionalne i fizičke (materijalne) infrastrukture. Prirodno dobro - voda i ostvarivanje sigurnosti, dovoljne i kvalitetne vode iz upravljivosti stvaraju vodu kao resurs (izvor ekonomskih potreba i zahteva).

Ostvarivanje javnih i privrednih interesi od vode zavise od vodnih usluga, (javne i private – privredne usluge). Javne usluge su za opšte i javne potrebe u državi i predstavljaju aktivnosti u zaštiti od voda, korišćenju voda i zaštiti voda i životne sredine. Javne usluge čine administrativne i posebne aktivnosti u ostvarivanju stavova, uslova, saglasnosti, dozvola i postupaka za donošenje programa mera na vodnom području, planova upravljanja na rečnom slivu i strategija upravljanja vodama. Posebne aktivnosti se odnose na određivanje nivoa i obima javnih i privrednih potreba koji nastaju iz demokratskih procesa javnih izbora kada su se racionalani glasači opredelili za segmente, oblasti i načine upravljanja vodama.

Država, stanovništvo i privreda, zbog toga, grade objekte i sisteme za promene prirodnog blaga – vode u

ekonomski resurs - vodu. Stvaranje ekonomskog resursa nastaje iz specifične – vodoprivredne usluge koja ima karakteristike privatnog dobra, odnosno osobine koje uključuju rivalitet i isključivost iz korišćenja.

REGULATIVA O NAKNADAMA

Naknade predstavljaju prihode iz upravljanja vodama koji nastaju iz procesa odlučivanja o stanju i statusu voda na određenom mestu i vremenu. Stanja i statusi voda su različiti zbog uticaja prirodnih faktora i faktora iz ljudskih aktivnosti. Sa druge strane, upravljanje vodama za korišćenje upotrebnih vrednosti vode čine obimi i vrste potreba, zahteva i tražnji stanovništva i privrede.

Prema Okvirnoj direktivi EU o vodama (ODV), posebnoj direktivi za poplave i Zajedničkoj strategiji za imlementaciju ODV upravljanje vodama obuhvata zaštitu od voda, zaštitu voda i životne sredine i korišćenje voda, vodne usluge i ostale aktivnosti. Upravljanje vodama se u vodnom sektoru, na osnovu navedenog, segmentira u oblastima (1) zaštite od voda, zaštite voda i životne sredine i korišćenje voda sa dodatkom, u zaštiti okoline (područja); (2) vodnim uslugama (koje su javne – vodne i private – privredne, vodoprivredne) i (3) ostalim neutralnim aktivnostima organizovane javnosti. U upravljanju vodama sadržane su sve vrste dobara za koje je potrebno stvoriti kombinacije da u procesima upravljanja daju optimalne i efikasne rezultate u ostvarivanju cilja – sigurne, kvalitetne i dostupne vode.

Regulativa o naknadama u vodnom sektoru mora biti na osnovama uređene politike naknada u javnom sektoru. Osnovni pojmovi koje je potrebno definisati za regulativu o naknadama u javnom sektoru odnose se na:

- Ekonomsko definisanje prirodnog bogatstva je određivanje dobra koje nije javno dobro, već čisto javno dobro (osnov su definisane osnovne i opšte potrebe). Ovo dobro se upravljanjem u procesima korišćenja i zaštite transformiše u posebno, javno dobro (osnov su zahtevi građana i privrede), odnosno resurs (izvor i rezerva za korišćenje upotrebnih vrednosti dobra). Karakteristike čistog javnog dobra su da ne postoji rivalitet ni mogućnosti isključenja pojedinaca iz potrošnje i korišćenja dobra. Kod javnih dobara ne postoji rivalitet, ali postoji mogućnost isključenja iz korišćenja dobra, odnosno resursa. Za transformaciju dobra od opšteg interesa ili u opštoj upotrebi u posebno dobro ili resurs (čisto javnog dobra u javno dobro) potrebno je preuzeti određene usluge i mere. Preuzimanje

usluga i mera su osnovni uslovi za isključenje potrošača ili korisnika iz zaštite i korišćenja javnog dobra.

- Dobra od opšteg interesa ili u opštoj upotrebi u tržišnoj ekonomiji se određuju kao čista javna dobra. Postoje još i posebna i pojedinačna kao javna dobra i privatna dobra, koja su u javnoj, privatnoj ili zadružnoj svojini.
- Korišćenja i zaštite javnog dobra su procesi ostvarivanja ciljno određenog stanja i statusa dobra zbog uticaja promena iz prirodnih i pritisaka iz ljudskih aktivnosti na dobro. Korišćenje i zaštita javnog dobra je stvaranje uslova da se putem upravljanja dobrom iskorišćavaju upotrebne vrednosti dobra - resursa.
- Obveznik naknade je lice koje ima potrebe i zahteve za upravljanjem javnim dobrom i upotrebom javnog dobra. Korisnik javnog dobra je obveznik koji putem usluga ekonomski koristi javno dobro kao resurs – procesni input. Obveznik za raspolaganje, upravljanje i korišćenje javnog dobra nije klasičan poreski obveznik obzirom da je moguće uspostaviti odnose razmene ekonomskih interesa, putem usluga, između pružaoca i korisnika dobra.
- Naknada je novčani iznos za ostvarivanje, u vremenu i prostoru, ciljnog stanja i statusa javnog dobra. Vrste naknada se određuju u zavisnosti od vrsta usluga i preuzetih mera iz integralnog upravljanja za zaštite i korišćenje dobra.
- Osnovica za određivanje visine naknade je vrednost količina i kvaliteta usluga za transformacije čistog javnog dobra u javno dobro – resurs (rezerva) i iz javnog dobra u ekonomsko dobro – upotrebljivi resurs. Merljiva osnovica naknade se određuje prema količini i kvalitetu dobra iz pojedinačnih i ukupnih vrednosti usluga u zaštitama i korišćenju dobra.
- Visina jedinačne naknade je novčani iznos izjednačenih indirektnih, induciranih i direktnih tražnji i ponuda u korišćenjima i zaštitama javnog dobra.
- Zaštite i korišćenje javnog dobra je očuvanje i iskorišćavanje direktnih, indirektnih i nematerijalnih upotrebni vrednosti javnog dobra (korisnost). Za zaštite i korišćenje javnog dobra fizička i pravna lica prethodno moraju ispuniti određene uslove, dobiti saglasnosti, izvršiti projektovanje i izgradnju uz dobijanje dozvole za korišćenje dobra – resursa.

Naknade su veoma bitan prihod i izvor sredstava u vodnom sektoru obzirom na potrebe, zahteve i direktne tražnje stanovnika i privrede za korišćenjem i zaštitama voda u upravljanju vodama (*Bajčetić, 2012*).

Naknada je prihod koji se ostvaruje iz zaštita i korišćenja vode i plaća se prema troškovima usluga i ostvarenim interesima korisnika - obveznika. U naknadama su sadržane upotrebne vrednosti vode i usluga, koje zbog karakteristika vode i usluga jesu specifičan prihod, odnosno u kojima se može, ali teško, odrediti deo fiskalnog i poslovnog prihoda. Mogućnosti određivanja karaktera prihoda postoji kada se u obzir uzmu uslovi za formiranje posebnih osnova, instrumenata i mera koji detaljno odražavaju karakteristike korišćenja i zaštita voda i posebno usluga. Naknade se mogu predstavljati i kao izvedeni (javni) prihodi posebne javne institucije ili, da se posebno evidentiraju kao prihodi i sredstva u preduzeću – davaocu vod(oprivred)nih usluga.

Na osnovu određivanja karakteristika naknada određuju se i postupci utvrđivanja visine naknada, prihodi i obaveze za naknade, naplata i korišćenja sredstava naknada.

Prihodi i sredstva za ostvarivanje zajedničkih, kolektivnih i pojedinačnih koristi ostvaruju se putem naknada. Naknade su instrumenti finansiranja za korišćenje voda, zaštitu vode i životne sredine i zaštitu od štetnog dejstva voda. Naknade sadrže vrednosti javnih i vodoprivrednih usluga. Zajedničke koristi se ostvaruju u uslovima proporcijalnosti učešća korisnika u zajedničkom korišćenju i zaštitama, a koje se određuju u ekonomskoj regulativi vodnog sektora. Za naknade u regulativi vodnog sektora bitna je primena principa efikasnosti i racionalnosti za određivanje ekonomskih osnovica, vrsta naknada i izbora za izvore sredstava. Principi moraju biti u funkciji pravednog i pravilnog lociranja naknada na korisnike prema uslovima ravnomernosti ili povremenosti i treba da su u funkciji jednakosti u zaštitama i korišćenju voda i usluga.

Naknade predstavljaju namenske prihode za korišćenje i zaštite određenih vrsta, odnosno stanja i statusa voda u veštačkim i prirodnim celinama. Naknade se mogu uvoditi i administrirati na svim nivoima političkih - teritorijalno zajednica u državi. Osobine naknada za vode su: (a) transparentni su prihod čija osnova se zasniva na vezama između novčanog iznosa koji plaćaju korisnici (obveznici) i koristi (dobiti) koju imaju od vode, vodnog sektora i vodoprivrede; (b) u funkciji su ostvarivanja pravičnosti s obzirom da neposrednu korist imaju oni koji koriste vodu i plaćaju naknadu; (v) složene su za administriranje i određivanje visine i (g) utiču na ostvarivanje ekonomske efikasnosti kod obveznika - korisnika, jer iako se naknadama povećavaju rashodi i troškovi kod korisnika, oni

opadaju po jedinici proizvoda zbog rasta obima i širine proizvodnje (ekonomija obima i širina ekonomije).

Naknade mogu, ali i ne moraju, da se nalaze u sistemu javnih prihoda, ali moraju biti uređene zakonima na državnom nivou. One treba da budu u funkciji zaštite od voda, korišćenja i zaštite voda i životne sredine i posebno u funkciji regulisanja eksternalija. Za prihode od upravljanja vodama naknade imaju primarnu funkciju, a sekundarna je u funkciji javnog (budžetskog) prihoda. Problem naknada može biti u primeni kao nenamenskog prihoda budžeta odvojeno od namenskog prihoda od korišćenja i zaštita voda za, pre svega, potrebe pružanja vod(oprivred)nih usluga.

Regulativa za naknade mora primenjivati principe ekonomske i finansijske izdašnosti i mogućnosti korisnika – obveznika. Uslovi elastičnosti promena naknada, je u određivanju vrednosti iz odnosa promena troškova i koristi iz ponude i tražnje za vodoprivrednim uslugama. Vrste naknada za vode u državi treba da odražavaju vrednosti programa usluga i mera na vodnom području i vodnom telu (celini) u zavisnosti od obima i vrsta usluga koje je potrebno pružati. Visina naknade može biti izjednačena prema naknadama sa više područja kada se ne određuju troškovi, koristi i dobit od vode na konkretnom vodnom području i vodnom telu. U takvim slučajevima visina naknade se određuje pod uticajem socijalnih i drugih zahteva kada razliku do pune „cene“ upravljanja vodama, odnosno zahteva iz zajedničke i kolektivne tražnje treba da snosi država (putem subvencija ili drugih načina državnih davanja iz budžeta).

EKONOMSKE KARAKTERISTIKE NAKNADA U VODNOM SEKTORU

U praksi i iz naučnog istraživanja je poznato da se voda kao čisto javno dobra (početno stanje za upravljanje vodama) transformiše u javno dobro (putem zaštita i korišćenja dobra za resurse) i dalje u ekonomske resurse (putem usluga). Zbog toga se u državi uvodi posebno novčano prisvajanje putem naknada za pokriće troškova usluga u korišćenju i zaštitama voda. Prisvajanje sredstava je iz razmenske vrednosti vode i usluga i dobro identifikovanih javnih institucija, fizičkih i pravnih lica koji koriste pogodnosti u sigurnosti, kvalitetu, obezbeđenju i dostupnosti vodi. Naknade predstavljaju novčani izraz za pokriće graničnih troškova korišćenja, zaštite i čuvanja voda u dobrom stanju i statusu upotrebnih vrednosti. Naknade karakteriše:

- davanja za naknade se vrši prema osnovama, uslovima i principima iz upravne procedure;
- sredstva naknade se koriste kao direktna protivnaknada u pokriće troškova vodoprivrednih i javnih usluga;
- plaćanja na teret sredstava naknada se vrši za sprečavanje šteta iz vod(oprivred)nih rizika i ostvarivanje koristi - dobiti;
- odluke se zasnivaju na birokratsko – tržišnim osnovama;
- povraćaj novčanih sredstava naknade kroz usluge je neposredan, a posredan kroz korišćenje i zaštitu direktnih, indirektnih i nematerijalnih upotrebnih vrednosti vode;
- korišćenje sredstava naknada je za pokriće troškova korišćenja i upotrebe voda i prioritarno za pružanje i vršenje vodoprivrednih usluga;
- sredstva naknada se koriste za sprečavanje rizika kvaliteta i količina voda i posebnih rizika u korišćenju i upotrebi objekata za upravljanje vodama;
- diferencirane visine naknada nastaju zbog različitih pružanja i vršenja usluga i uticaja iz pojedinačnih, kolektivnih i zajedničkih korišćenja i zaštita za vode;
- period nadoknade troškova vod(oprivred)nih usluga i povraćaj uloženog kapitala iz prihoda i sredstava naknade je prosečan;
- postoji mogućnost ostvarivanja viška prihoda od naknada nad rashodima i
- za određivanje visine naknada su moguća i potrebna merenja kvaliteta i kvantiteta voda, profila kapaciteta i vrsta vod(oprivred)nh usluga (*Bajčetić, 2012*).

Između vode, koju obezbeđuje država, i korišćenja, zaštite voda i životne sredine i zaštite od voda, postoji razlika. Obezbeđenje dovoljne, sigurne i kvalitetne vode moguće je izgradnjom objekata i postrojenja, a korišćenje, sigurnost, pouzdanost i kvalitet zavise od usluga. Država, stanovništvo i privreda praktično grade objekte i kupuju specifičnu uslugu, vodoprivrednu uslugu, koja ima karakteristike privatnog dobra u sledećem:

- voda se zbog usluge može isključiti iz zaštita i korišćenja;
- identifikovanje rizika i određivanje granica rizika je moguće;
- može se uspostaviti konkurentnost kod pojedinačnih i pomoćnih usluga;
- postoje uslovi za stvaranje dobiti;
- merljiv je kvalitet i kvantitet učinaka;
- potrebno je uspostavljanje marketingkoncepta i CRM (Customer relationship management - Upravljanje odnosima sa korisnicima);

- stalno su potrebna merenja zbog vremenske i predmetne određenosti i pouzdanosti usluga;
- izbor korisnika je lako odrediti; i
- odluke o odnosima u pružanju i vršenju usluga zasnivaju se na tržišnim elementima (cena, ponuda, tražnja).

Razdvajanja na javna i privatna dobra je teško, ali moguće. Dobra se tada određuju u zavisnosti od izvora vode, tehnološko – tehničke povezanosti i cilja, a na osnovu karakteristika vode i objekata, uticaja javnost, moguće merljivosti, određenosti i uticaja rizika, normativnosti, potreba, zahteva, koristi i tržišnosti. Dobra koja se nalaze između privatnih i javnih su kolektivna dobra koja se nazivaju mešovitim dobrima i koja mogu biti ekskluzivna i inkluzivna dobra. Prva predstavljaju dobra pomoću kojih se može ostvariti ograničena dobit, jer nema rivalne potrošnje, za koristi koje su grupne i zajedničke. U slučaju zasićenosti potrošnje, kada se od optimalnog širi krug korisnika, počinje rivalstvo koje zahteva preduzimanje mera isključivanja korišćenjem instrumenata i mera za promene cena i naknada. Kod inkluzivnih kolektivnih dobara, karakteristično je da rast korišćenja izaziva pojavu rasta ponude zajedničkih i kolektivnih dobara do nivoa određenog tražnjom.

CENE U ODREĐIVANJU VISINE NAKNADA

Naknade za vode mogu biti u sistemu raznih fiskalnih oblika (porezi, akcize, carine, takse, posebne naknade i drugo), ali su prioritetno novčane vrednosti za pružanje javnih i vodoprivrednih usluga. Javne usluge se finansiraju iz javnih sredstava, ali je i njihova visina u velikoj zavisnosti sa vodoprivrednim uslugama.

Cene vodoprivrednih usluga su vrednosti angažovanih kapaciteta objekata i potencijala ljudskih resursa zaposlenih, vrednosti sprečenih šteta, ostvarene koristi i dobiti za korisnike i preduzeća, stvaranje povoljnih uslova korišćenja vode, određenog uticaja usluga na rast obima i razvoj raznih vrsta proizvodnje uz faktore korisnosti iz posebne društvene opravdanosti. Cene vrednosno odražavaju dimenzije merenja i snimanja uticaja prirodnih faktora, vrsta i obima ljudskih aktivnosti koje nastaju iz vremenske i prostorne mogućnosti za korišćenje usluga. Rezultati uslužnog procesa sadržani su u ceni usluga koje predstavljaju usklađene odnose interesa korisnika, društvenog interesa i interesa davaoca usluga. Na korisničke interese cene direktno utiču u pravcu izbegavanja ili smanjenja plaćanja i uspostavljanja (ne)korektnog odnosa sa davaocima usluga. U tim odnosima korisnici

posebno prate cene (naknade) kod drugih korisnika za iste ili slične usluge. Društveni interes je u zadovoljavanju i ostvarivanju javnih potreba i interesa, bilansiranja u budžetu, a poseban društveni interes davaoca usluga je u ostvarivanju optimalnih ekonomskih, finansijskih i tržišnih rezultata. Kod davaoca usluga cene osnovnu funkciju imaju u pouzdanosti osnovi za ostvarivanje prihoda. U zavisnosti od visine prihoda i troškova ostvaruje se dobit, odnosno visina inicijalnih sredstava za investiranje u usluge. Novčani izraz očekivanih koristi može biti viša ili niža cena usluga koja obuhvata prihode i dobiti od upravljanja kapacitetima i ljudskim resursima zaposlenih, funkcionisanje objekata i sistema i korišćenje upotrebnih vrednosti vode. Niže cene su više prisutne u praksi kao posledica uticaja socijalnih faktora i neiskorišćenih ljudskih resursa i raspoloživih tehničko - tehnoloških kapaciteta sredstava. Politika nižih cena (i naknada) se odražava na neracionalno korišćenje voda, veću zagađenost voda i nižu sigurnost u zaštiti od štetnog dejstva voda.

Cene vodoprivrednih usluga su u direktnom odnosu sa kapacitetima objekata i sistema. Uticaj kapaciteta na cene je: (a) kod viška kapaciteta je u većim troškovima; (b) kod manjih kapaciteta se ne mogu pružati usluge i ostvarivati prihodi; (v) profili kapaciteta i potencijali zaposlenih moraju biti na istom nivou korelacije obima i kvaliteta, zbog uticaja na funkcije troškova; (g) obnavljanje kapaciteta i dovođenje na potreban kapacitet zavisi od troškova amortizacije; (d) troškovi održavanja kapaciteta, u funkciji vremena, moraju biti usklađeni sa potrebnim kapacitetima. Putem realno određenih i tržišno prihvaćenih cena, direktno se utiče na pouzdanost kapaciteta i efikasnost zaposlenih, odnosno na ponudu u zadovoljavanju indirektno, inducirane i direktne tražnje.

Instrument valorizacije vodoprivredne usluga je cena, koja je promenljiva veličina jer sa jedne strane, zavisi od ponude i tražnje, i cena i naknada, a sa druge strane od ulaganja i prinosa, odnosno troškova i koristi.

Rezultati poslovanja preduzeća zavise od ostvarenog cilja u zadovoljavanju tražnje (potreba i zahteva) stanovništva i privrede. Zadovoljavanje tražnje je sadržano u ceni kao instrumentu za ostvarivanje pozitivnog ili negativnog rezultata. Visina prihoda i dobiti vodnog sektora direktno su određeni cenom koja treba da je fleksibilna u zavisnosti od internih i eksternih faktora. Cena izražava kvantitativnu novčanu vrednost kada odražava i prometnu vrednost usluge u izrazu objedinjavanja, a ne stvaranja troškova. Faktori

cene usluge sadržani su u vrstama i elementima inputa za usluge, tražnji, konkurenciji, nivou diferenciranosti usluga, obimu prodaje usluga, likvidnosti i dr.

Struktura vrsta cena i naknada se vrši prema kriterijumima iz integralnog i integrisanog upravljanja vodama, uslužnih procesa i primene pojedinačnih ili paketa, vodoprivrednih i pomoćnih usluga. Određivanje visine cena usluga zavisi od cenovnih karakteristika i uticaja cene na kupovnu moć korisnika. Visina cene usluge zavisi od uticaja na naknade i na ekonomsku efikasnost za ostvarivanje dobiti i sprečavanje šteta kod stanovnika i privrede, odnosno korisnika – obveznika. Visina ponuđene cene usluga zasniva se na rezultatima iz analiza koji su sadržani u sistemu posebnih finansijskih indikatora o stanju i položaju korisnika i pružaoca usluga (ratio brojevi). Za informacije o cenama u upravljanju vodama moraju se uspostaviti sistemi informisanja korisnika i javnosti o efektima usluga koji odražavaju sigurnost i stabilnost življenja i privređivanja i utiču na rast životnog standarda, razvoj privrede i drugo.

U vodnom sektoru prisutna su različita cenovna očekivanja od davaoca vod(oprivred)nih usluga (lica koji pružaju i vrše usluge). Prisustvo uticajnih faktora i pritisaka na vodu u dužem vremenskom periodu, zbog determinisanih i stohastičkih procesa, utiču na načine pružanja vod(oprivred)nih usluga. Za takve sektore cenovna očekivanja se mogu postavljati i koristiti u različitim modelima za „naivna očekivanja prema kojima se veruje da će poslednja cena iz prethodnog perioda važiti i u tekućem periodu; *ekstrapolativno očekivanje* prema kojem se trend jednostavno ekstrapolira u budućnosti za jedan ili više perioda; *adaptivno očekivanje* prema kojem se sve cene iz prethodnog perioda ponderišu sa geometrijski opadajućim ponderima i tako dobija cena u tekućem periodu i *racionalna očekivanja* prema kojem se sve raspoložive informacije o tekućim i anticipativnim promenama ponude i tražnje inkorporiraju u model kako bi se ocenila nova tačka ravnoteže.“ (Lovre, i Zekić, 2011).

NAČINI FORMIRANJA CENA VODOPRIVREDNIH USLUGA

Osnovna podela cena u vodnom sektoru je na cenu koštanja i prodajnu cenu vodoprivrednih usluga. Cena koštanja ili ulazna cena od vršioca usluge (prodajna cena vršioca usluge) je vrednost stvarnih, odnosno standardnih i priznatih troškova pogona, građevinskih, elektro, mašinskih, poljoprivrednih i drugih radova i

preuzetih hemijskih, bioloških i fizičkih mera. Prodajna cena vodoprivredne usluge je transformisana ulazna cena za koju je potrebno posebno odrediti kriterijume preraspodele ukupne prosečne ulazne cene na pojedine korisnika, a i za definisanje u tarifnom sistemu. Uvođenje tarifa je način za definisanje cena i drugih uslova pružanja vodoprivrednih usluga (pravila) u stalnom i redovnom upravljanju vodama. Tarife moraju biti unapred objavljene, odnosno korisnici moraju biti unapred upoznati sa cenama vodoprivrednih usluga. Za prosečno i stalno korišćenje usluga uvode se redovne, a za posebna korišćenja izuzetne ili povlašćene tarife.

Na formiranje cena usluga utiču rashodi i troškovi, vrste i načini pružanja usluga, različite tražnje za vodom i uslugama, konkurentnost glavnih, pojedinačnih i pomoćnih usluga, državni propisi, pravila iz vodnog sektora i odnosi sa javnošću i korisnicima. Pristup rešavanju problema je u obuhvatanju elemenata koji se ispoljava u određivanju strukture cene koja se prema različitim metodama formira na osnovu (1) troškova, (2) vrednosti i (3) cena iz konkurencije (Bajčetić, 2012).

(1) Troškovni metod za formiranje cena vodoprivrednih usluga

Cena usluge, za različite količine i kvalitete voda u vremenu i prostoru za korisnike odražava troškove pogona, amortizacije, održavanja objekata i sistema, troškove resursa, troškove usluga za očuvanje životne sredine, indirektno troškove i dobit, i koja se može izraziti kao zbir:

$$CU = TP + A_M + OVO + TR + TŽS + IT + \Delta$$

Gde je: CUO – cena usluge, TP – troškovi pogona objekata i sistema; A_M – amortizacija objekata; OVO – održavanje objekata; TR – troškovi resursa; TŽS – troškovi životne sredine; IT – indirektni troškovi; Δ – dobit.

(2) Vrednosni metod za formiranje cena vodoprivrednih usluga

Drugi način formiranja cena vodoprivrednih usluga zasniva se na vrednosti usluge perceptirane od strane korisnika sa troškovima (cenom koštanja usluge) kao korektivnim faktorom. Cena nastaje iz specifičnog sistema opipljivih i neopipljivih, duhovnih i fizičkih kriterijuma, odnosno preferencija koje korisnici određuju. Preferencije su okolnosti subjektivnih i objektivnih želja, ili težnji pojedinaca da odlučuju na individualnoj osnovi, a ne na kolektivnoj i racionalnoj osnovi.

Vrednosna cena za korisnika je prihvatljiva, ukoliko odražava zadovoljstvo u blagovremenosti, preciznosti, pouzdanosti, trajnosti, popustima kod plaćanja, kvalitetu i dr.

Vrednosna cena posebno uključuje oskudnost, ili retkost u zaštiti od voda, zaštiti voda i životne sredine i korišćenje voda kada se meri granična korisnost vode kao posebnog dobra koje i jesu prvog stepena potreba, jer bez vode nema života i opstanka ljudi i živog sveta.

(3) Formiranje cena na osnovu cena iz konkurencije usluga

Cena usluge koja nastaje na bazi konkurencije koristi se kao orijentaciona cena za donošenje odluke o visini cena. Osnova za cene vodoprivrednih usluga su cene pomoćnih usluga (cena radne snage, mašina, usluga bagerovanja, košenja, pogona i dr.) koje formiraju vršioци usluge za davaoca usluge. Kod određivanja cena uzimaju se u obzir elementi iz tržišne pozicije pomoćnih usluga, imidža i boniteta vršioца usluga.

Vrste pomoćnih i pojedinačnih usluga povećavaju područja za delovanja konkurencije. Cena iz konkurencije ne mora da proističe iz predmeta koji se nalaze na tržištu već i na osnovu odnosa troškova i koristi od usluga. Određivanje cena iz konkurencije zavisi od razvijenosti ponuda i tražnji, a posebno od pristupa tržišnom poslovanju preduzeća koja funkcionišu u sistemima vodnog sektora.

CENE VODOPRIVREDNIH USLUGA U OBLASTIMA VODNOG SEKTORA

Cena je novčani izraz vodoprivredne usluge, odnosno privrednih (privatnih) usluga koje se nalaze u oblastima zaštite od voda, zaštite voda, korišćenja voda i zaštite životne sredine i okoline. Ukupne ili vodne usluge se odnose na javne usluge (aktivnosti) i vodoprivredne usluge. Usluge koje propisuju upravljačke postupke i načine preuzimanja aktivnosti su javne. Usluge koje su konkretna realizacija očuvanja, ili uključanja kapaciteta objekata i potencijala zaposlenih su vodoprivredne usluge koje vrednost sredstava, znanja i veština ugrađuju u uslugu. Vodoprivredne usluge su u funkciji integralnog upravljanja prema potencijalno mogućim, ili stvarnim pojavama i događajima oko velikih, nedovoljnih i zagađenih voda koje je potrebno dovesti u upravljivo i upotrebljivo stanje. Promena kapaciteta je u uspostavljanju potrebnog profila kapaciteta putem građevinskih, mašinskih, elektro, poljoprivrednih, fizičkih, bioloških, hemijskih i drugih radova i mera.

Uspostavljanje potrebnog potencijala zaposlenih vrši se putem resursnih znanja i veština koji zadovoljavaju određene profile usluga koje stvaraju vrednosti. Profili usluga su u direktnoj zavisnosti od uslužnog procesa za zadovoljavanje indirektno, inducirane i direktne tražnje. Sa druge strane upotrebljivo stanje je nivo i obim korišćenja materijalnih, nematerijalnih i indirektnih upotrebnih vrednosti vode i direktnih materijalnih vrednosti usluga.

Bitno je za vodni sektor da se u institucijama ili u regulatornim državnim agencijama za cene zbog monopoliskog položaja, spreči primena viših cena na teret neodgovarajuće uspostavljenog odnosa usluga sa realnim (nižim) cenama. Regulativom, koja je sadržana u pravilima vodnog sektora i u pravnim okvirima za odnose ponude i tražnje, zahteva se striktna primena uređenih osnova i instrumenata koje monopolisti neće koristiti za sticanje prihoda i dobiti po višim cenama. Utvrđena pravila moraju da sadrže elemente ponude i tražnje koji se zasnivaju na procesima upravljanja vodama i upotrebe vode za koje se teži izjednačavanju, odnosno ravnoteži.

Ravnotežna cena vodoprivredne usluge je tačka preseka kriva ponude i tražnje za vodoprivrednim uslugama. Ponuda je količina i vrednost različitih usluga koje zavise od materijalnih kapaciteta, tehnološke osnove i ljudskih potencijala zaposlenih u JVP (za pružanje usluga) i VP (za vršenje usluga). Zavisnost elemenata vodoprivrednih usluga je sadržana u različitim uslugama kao što su opažanje, identifikovanje, merenje i snimanje promene kod vode i objekata, crpljenje, zahvatanje, prihvatanje, zadržavanje, akumuliranje distribuiranje, osmatranje, sprečavanje, sprovođenje i otklanjanje uticaja faktora za štetna dejstva vode. Tražnja je u količini i vrednosti zahtevanih usluga od korisniku za stabilnost i sigurnost od velikih i visokih voda (za imovinu i privređivanje), sprečavanje erozivnih procesa na zemljištu, odvođenje suvišnih voda sa zemljišta i iz zemljišta, obezbeđenje kvaliteta vode odgovarajuće klase i stvaranje uslova u korišćenju dovoljne količine voda za potrebe stanovnika i privrednih grana (poljoprivreda, industrija, saobraćaj, turizam i dr.). Za vrste i količine pojedinačnih i ukupnih usluga određuju se različiti profili kapaciteta i potencijali zaposlenih.

Ponuda usluga obuhvata načine pružanja usluga i posebno operativne načine vršenja usluga, odnosno postupke za uslužne procese u JVP i u VP za određeno vreme i prostor. Cena vodoprivredne usluge biće vrednosno izražena kao funkcionalno optimalna za

kapacitete (ekonomski optimum) i zaposlene iz ponude kada se izjednačava sa vrednosti tražnje.

Za određivanje cena u vodnom sektoru može se primeniti model paritetnih cena. Pariteti su relativni odnosi cena između različitih vodoprivrednih usluga i oblasti, i odnosa cena usluga i upotrebni vrednosti vode sa određenim uslugama i proizvodima korisnika. Posebni se pariteti određuju za odnose usluga i cena domaćih sa cenama istih usluga u državama iz okruženja, ili sa drugim odabranim područjima. Iz određivanja pariteta utvrđuju se nivoi prosečno ostvarene cene usluge za stanovništvo i pojedine ekonomske sektore, i posebno za određene tipove korisnika prema tarifnim stavovima (uslovima). Na osnovu paritetnih odnosa cena i usluga određuju se granice za pojedinačne i ukupne usluge koji ukazuju na realne odnose ponude i tražnje u vodnom sektoru.

Za sve vodoprivredne usluge u zavisnosti od karakteristika funkcija neophodna su različita merenja kvantiteta i kvaliteta voda, profila kapaciteta objekata i sistema i zaposlenih. Merenja za vode se kontinuirano (svakodnevno) vrše posebnim i specijalnim instrumentima, ili se merenja vrše uzorkovanjem vode, dok se merenja profila kapaciteta vrše posebnim uređajima i tehničkim sredstvima u vremenski tačno određenim periodima, ili prema procenama, ili prema događajima koji su nastali iz uticaja prirodnih i faktora iz ljudskih aktivnosti. Merenja zaposlenih se vrše prema sposobnostima, znanjima i veštinama. Svako od merenja mora obuhvatiti određene parametarske veličine koje su u direktnom odnosu sa karakteristikama svake pojedinačne vodoprivredne usluge. Cilj merenja je da se odrede potrebe i zahtevi upravljanja vodama i dovođenja vode do nivoa koji zadovoljava sigurnost, kvalitet i količinu, odnosno upotrebljivost vode. Iz tih razloga su u vodnom sektoru potrebni podaci iz prethodnih hidrološko – meteoroloških merenja, merenja u objektima i sistemima i za zaposlene, koja se usklađuju sa parametrima merenja određenih veličina kod korisnika.

Kvantifikacije vodoprivrednih sistema prema nastanku, povezanosti sa okruženjem, određenosti i potpunosti u postojanju, upravljivosti, dinamičnosti, stabilnosti, vezama i načinima funkcionisanja potrebne su osobine za određivanje cena vodoprivrednih usluga koje prvenstveno zavise od tipova vodoprivrednih sistema (Đorđević, 1990), odnosno vodnih celina (tela). Prema ODV EU vodne celine (sisteme) su sadržane u

određivanju kategorija vodnih tela koja za „površinske vode znače diskretan i značajan element površinske vode kao što je jezero, rezervoar, reka ili kanal, tranzitna voda ili pojas priobalne vode“, a za podzemne vode označava određeni obim podzemnih voda u akviferu ili akviferima (*European Communities, 2004*). Tipologija i klasifikacija vodnih tela vrši se prema određenim kriterijumima koji su sadržani u Zajedničkoj strategiji za implementaciju ODV (kriterijumi i elementi su sadržani u Vodičima (uputstvima) broj 2, 4 i 10, odnosno CIS - u 2, 4, 10 (*European Communities, 2004*)).

Određivanje cena vod(oprivred)nih usluga zavisi od vodne celine (tela), objekata i sistema, i vrsta vod(oprivred)nih usluga koje u kombinaciji pojedinačnih usluga ostvaruju angažovani ljudski resursi zaposlenih. Kombinacija elemenata se matrično može predstaviti kao odnos jedne, dve ili više namena korišćenja vodnih celina (za grane i oblasti vodnog sektora) koje zavise od vod(oprivred)nih usluga kako je prikazano u Tabeli broj 1.

NAKNADE - „CENE“ UPRAVLJIVOSTI I UPOTREBLJIVOSTI VODA

Opšti uslov za nastanak naknada je da pritisci uticajnih prirodnih i faktora iz ljudskih aktivnosti budu takvi da zaposleni vodnog sektora mogu da pruže i isporuče vodoprivredne usluge. Iz takve mogućnosti proističe podela rada u državi između vodnog i drugih sektora kao i između onih koji pružaju i vrše vodoprivredne usluge. Naknade se mogu razvijati kao novčani iznosi kada vodoprivredne usluge postaju tržišni elementi, odnosno kada usluge steknu prometne vrednosti.

Cene vodoprivrednih usluga određenih u oblastima zaštite od voda, zaštite voda i životne sredine i korišćenja voda dodavanjem rashoda javnih usluga, rashoda regulatornih institucija i transakcionih troškova predstavljaju naknade za vode, odnosno „cenu“ upravljivosti.

Naknade u vodnom sektoru predstavljaju novčane izrade sredstava potrebnih za izgradnju zajedničkih i kolektivnih objekata i sistema, pokriće troškova vodoprivrednih usluga i rashoda koji se odnose na administrativne troškove utvrđivanja i sprovođenja postupaka za ostvarivanje sredstava od naknada (Bajčetić, 2012).

VRSTA I NAZIV SISTEMA (VODNO TELO) _____ Jedinice mere (Q, din.) _____
 VODNO PODRUČJE _____, REČNI SLIV _____

Cena usluge na dan _____ Namene: A - jedna B - dve C - više		Vodoprivredne usluge															
		Odr. nivoa i ob. promena	Grp. i zaliv. vode	Priliv atanje vode	Zadržavanje vode	Čuvanje vode	Akumulisanje vode	Distribucija vode	Preč. vode - prethodno	Preč. vode - tekuće	Prev. del. na riz. poplava	Spreč. del. riz. poplava	Sprovodenje poplava	Otd. posledica od poplava	praceenje prev entiva	Ekol.	Sprov. mera na otd.
r.b.	Naziv	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	- uređivanje slivova, konzervaciju zemljišta i voda																
2	- antierozivnu zaštitu i uređenje bujica																
3	- regulaciju reka i uređenje obala																
4	- odbranu od poplava																
5	- uređenje i kanaliziranje u urbanim sredinama																
6	- odvodnjavanje suvišnih voda sa zemljišta																
7	- odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda																
8	- odvođenje i prečišćavanje zagađenih voda																
9	- odvođenje i prečišćavanje upotrebljenih voda																
10	- popravljavanje kvaliteta malih voda																
11	- očuvanje ekosistema																
12	- snabdevanje stanovništva vodom																
13	- snabdevanje vodom industrije																
14	- navodnjavanje																
15	- hidroenergetiku i njenu infrastrukturu																
16	- plovne puteve i plovibenui infrastrukturu																
17	- ribarstvo																
18	- eksploataciju materijala iz vcodotoka																
19	- rekreaciju, turizam i sport																
20	- specijalna korišćenja																

Tabela broj 1: Vodoprivredne usluge potrebne za upravljivost voda u vodnim telima (sistemima - celinama)

Naknadu možemo izraziti kao zbir naknada i to:

$$N = N_1 + N_2$$

gde je: N – (bruto) naknada, N_1 – naknada za izgradnju objekata i sistema (investiciona sredstva određena prema uslovima i odlukama za upravljanje vodama), odnosno, $N_1 = IS + Tju + Tri + TNn$ gde je IS – investiciona sredstva za n -tu godinu, Tju – troškovi administrativnih, javnih – vodnih usluga, Tri – troškovi regulatorne institucije, TNn – troškovi za utvrđivanje, obračun i naplatu naknada; N_2 – je naknada za vodoprivredne usluge koja se može izraziti u obliku:

$$N_2 = CVU + Tju + Tri + TNn + EfK$$

gde su: N_2 – novčani iznos za raspolaganje i korišćenje voda – neto naknada, CVU – cena vodoprivredne, Tju – troškovi administrativnih, javnih – vodnih usluga, Tri – troškovi regulatorne institucije, TNn – troškovi za utvrđivanje, obračun i naplatu naknada (u praksi

troškovi se mogu podeliti na institucionalne i transakcione troškove) i EfK – efektivne koristi.

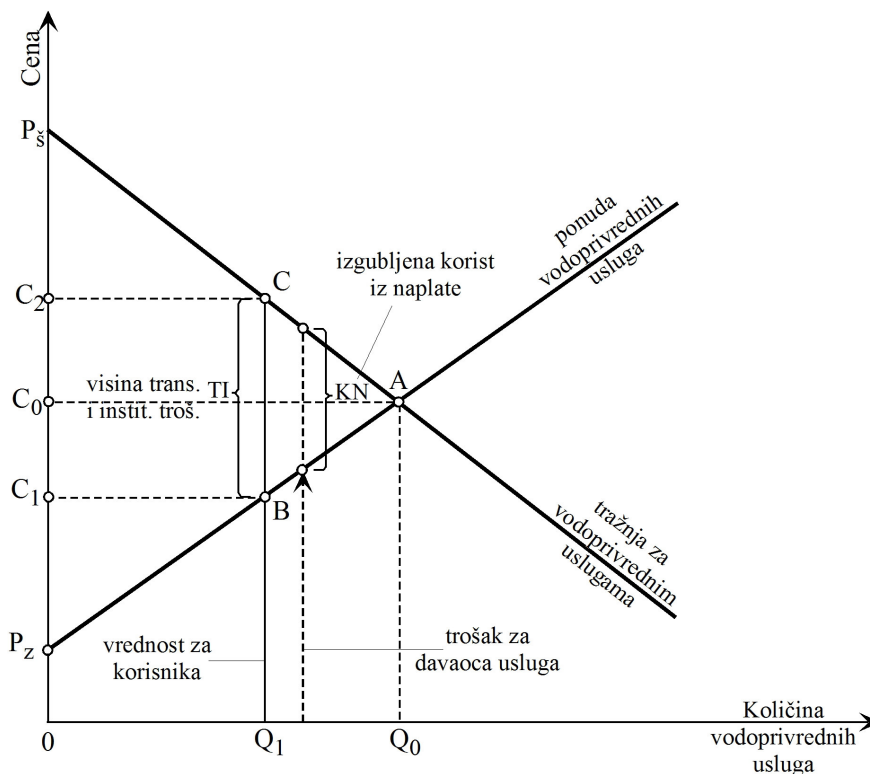
Naknade predstavljaju tačku presecanja indirektno ili inducirane ili direktne tražnje i ponuda koje vodni sektor može ponuditi iz funkcionisanja i razvoja sistema, odnosno za rast sigurnosti od vode, kvalitet voda i očuvanje životne sredine. Tražnja se zadovoljava u povećanju javnih i privrednih usluga i postojećih kapaciteta i potencijala koji efikasnošću stvaraju veću korist. Korisnost se ispoljava godišnje kroz osigurane i pružene usluge, a dugoročno u višoj upravljivosti, odnosno u stvorenom kvalitetnom i kvantitetnom stanju voda. Naknade odražavaju potrebne i ciljane kapacitete koji korisnici žele da obezbede za zajedničke aktivnosti sa nadležnim institucijama iz vodnog sektora. Iz aktivnosti nastaju efektivne koristi koje su poseban skup

ostvarenih koristi iznad očekivanih koristi na kojima se zasnivaju direktne, indirektno i nematerijalne upotrebne vrednosti vode. Očekivane i efektivne koristi mere se pre i posle izgradnje i korišćenja objekata i pružanja usluga. Koristi u naknadama predstavljaju odnose sa jedne strane, sprečenih šteta od direktnog uticaja vode, gubitaka zbog uticaja vode, smanjenja proizvodnje, neizvršene proizvodnje i usluga, prestanka procesa privređivanja i poslovanja i cikličnih i neplaniranih uticaja na aktivnosti stanovništva. Sa druge strane, vrednosti koristi i dobiti nema bez zaposlenih i vodoprivrednih objekata koji su planirani, izgrađeni i angažovani, sa namerom i namenom da obezbede sigurnost imovine, omoguće proizvodnju i privređivanje i utiču na rast obima i širinu ekonomije na području i šire.

Kada država i vodni sektor uvede naknade za vode, umesto cene za usluge, količine upotrebe voda i usluga mogu opadati. Opadanje količina upotrebe vode i korišćenja usluga nastaje zbog visine transakcionih i institucionalnih troškova, fiskalnih izdataka i posebno zbog troškova naplate. Bez ovih troškova i izdataka, ili

u njihovom smanjenju, ili u rastu efikasnosti (kada troškovi i izdaci opadaju po jedinici upotrebljivosti vode i usluga) iz unapred planiranih prihoda vodnog sektora i vodoprivrede, pri nepromenjenoj ceni usluge, obim vodoprivrednih usluga može biti veći.

Iz Slike broj 1 u grafikonu se vidi da pri padu ponude (pomeranje ponude u tačku B iz tačke A) dolazi do opadanja količina vodoprivrednih usluga (sa Q_0 na Q_1) i pada cena (C_0 na C_1). Direktno uticaj faktora na smanjenje tražnje (tačka C) određen je iz karakteristika odnosa tražnje prema ponudi. Smanjenje ponude i izmena tražnje nastaje zbog učešća transakcionih i institucionalnih troškova (duž TI) u kojima je značajno učešće troškova i izdataka za naplatu „cenu“ - naknada (duž KN). Ukoliko se duži TI i KN pomeraju u levo od tržišne (ravnotežne) cene, povećavaju se troškovi i izdaci, a ponuda i tražnja za vodoprivredne usluge, ili izgradnju objekata, opadaju, i obrnuto ukoliko se duži približavaju ceni (C_0) u tački A iz preseka kriva obima ponuda i tražnji vodoprivrednih usluga težiće ravnoteži u većem obimu usluga (Q_0 koje je veće od Q_1).

Slika broj 1: Odnosi ponuda i tražnji, cena i „cena“ (naknada) i obima vodoprivrednih usluga

Pre određivanja naknada potrebno je opredeliti svaku od pojedinačnih usluga u procesnim funkcijama kada se naknade mogu grupisati na oblike npr. za odvodnjavanje, snabdevanje vodom i druge. Moguće je za pojedine sisteme, odnosno za vodna tela i vodna područja, iz grupa pojedinačnih usluga i procesnih funkcija odrediti pojedinačne i posebne naknade. Pojedinačne naknade se određuju prema uslugama zahvatanja, izvlačenja, prihvatanja, zadržavanja, akumuliranja, skladištenja, prečišćavanja i distribuciju površinske ili podzemne vode, zajedno sa prikupljanjem otpadnih voda i postrojenjima za prečišćavanje i uslugama i osmatranja, identifikacije, sprečavanja i sprovođenja poplavnih talasa, suvišnih i bujičnih voda. Posebne naknade za vod(oprivred)ne sisteme i vodna tela se grupišu na nivou vodnog područja i sliva i mogu biti sadržane u sledećim vrstama:

(1) naknada za odvodnjavanje, koja se određuje za odvođenje suvišnih voda sa poljoprivrednog, šumskog i građevinskog zemljišta u samo za to namenjenim sistemima;

(2) naknada za melioracije, predstavlja praktično određivanje dve naknade za odvodnjavanje (koja nije obuhvaćena u naknadi pod tačkom (1)) i za navodnjavanje iz dvonamenskog sistema DKM (detaljne kanalske mreže);

(3) naknade za korišćenje, zaštitu voda i zaštitu od voda iz sistema DKM za višenamenska korišćenja vode koje praktično sadrže više vrsta naknada, kao što su za odvodnjavanje, navodnjavanje; snabdevanje vodom stanovništva, industrije i u ribarstvu; prihvatanje velikih voda; prihvatanje zagađenih, upotrebljenih i otpadnih voda sa zemljišta, iz industrije i od stanovništva; za održavanje biološkog minimuma, prihvatanje i sprovođenje bujičnih voda i korišćenje vode za ribolov, turizam, sport i rekreaciju;

(4) naknade za korišćenje, zaštitu voda i zaštitu od voda iz sistema OKM (osnovne kanalske mreže) za višenamensko korišćenje koje praktično sadrže više vrsta naknada kao što su za odvodnjavanje; navodnjavanje; snabdevanje vodom stanovništva, industrije i ribarstva; prihvatanje suvišnih i velikih voda; prihvatanje zagađenih, upotrebljenih i otpadnih voda sa zemljišta, iz industrije i od stanovništva; za održavanje biološkog minimuma; hidroenergetsko korišćenje; korišćenje za plovību, plovībuenu i pristaničnu infrastrukturu prihvatanje i sprovođenje bujičnih voda, za ribolov, turizam, sport i rekreaciju;

(5) naknade za korišćenje vode iz reka, jezera i drugih prirodnih vodnih celina (prema vrstama usluga i korišćenja);

(6) naknade za zaštitu vode u rekama, jezerima i drugim prirodnim vodnim celina (prema vrstama usluga i zaštite);

(7) naknade za eksploataciju materijala iz prirodnih i veštačkih vodotoka (prema vrstama materijala);

(8) naknade za korišćenje vode iz akumulacija (prema vrstama usluga i korišćenja);

(9) naknade za zaštitu voda u akumulacijama (prema vrstama usluga i prihvaćenih upotrebljenih voda);

(10) naknada za prihvatanje i zadržavanje bujičnih, velikih i upotrebljenih voda u akumulacije;

(11) naknada za preduzimanje mera nad vodom na vodnom području (prema vrstama osnovnih i dopunskih i posebnih dodatnih mera i ciljeva zaštite voda);

(12) naknada za povećanje upravljivosti u zaštiti od štetnog dejstva voda, korišćenju voda, zaštiti voda i okoline na podslivu i slivu (prema vrstama usluga iz redovnih intenziteta uticaja rizika).

ZAKLJUČAK

Nema potpunog određivanja osnova i politika upravljanja vodama kao javnim dobrima bez definisanja osnovnih elemenata iz sistema javnih prihoda. Osnovni elementi se sastoje u novom definisanju dobara, resursa i sredstava koje je posledica za novo određivanje zbog tranzicionog procesa. Iz plansko – tržišne privrede u prelazu ka tržišnoj i preduzetničkoj privredi potrebno je zameniti značenja za opšte potrebe, interese i upotrebe sa kategorijama osnovnih (opštih), javnih i privatnih (pojedinačnih, privrednih) interesa, raspolaganja, upravljanja i korišćenja dobara. Osvarivanje interesa i svojine iz vlasništva je moguće definisanjem ekonomskih karakteristika čistih javnih, javnih, privatnih, mešovitih i meritornih dobara.

Za tržišne uslove je potrebno odrediti šta su ekonomska dobra u užem i širem smislu, odnosno šta su njihove transformacije iz čistih javnih u javna dobra i resurse, odnosno u privatna dobra shodno direktivama EU.

Funkcionisanje javnog i svih pojedinačnih sektora u tržišnim uslovima zahteva rast efikasnosti. Nosioci efikasnosti treba da budu vlasnici iz dobro strukturisanih dobara, resursa, sredstava i kapitala. Odnosno, potrebno je odrediti vlasničku strukturu iz

koje se stvaraju obaveze za svojinski različita prava. Iz svojinski različitih prava i vlasničkih obaveza moguće je ostvariti efikasnost iz menadžment procesa.

Zakonsko i normativno uređivanje naknada je od presudnog značaja za finansijski i ekonomski opstanak vodnog sektora, odnosno za potpuno upravljanje vodama u novim tranzicionim i integracionim procesima.

Prihodi vodnog sektora su raznovrsni, a najznačajnije čine naknade kao novčani iznosi za upravljivost vode kao resursa. Naknade se mogu uvoditi tamo gde postoji upravljanje vodama koje se obavlja putem vodnih usluga, odnosno putem javnih i privrednih usluga. Usluge su u funkciji vodno režimskog upravljanja. Iz cena i obima usluga nastaje najznačajniji iznos za visinu naknada, koje se mogu smatrati "cenama" upravljivosti voda.

Sredstva od naknada se ostvaruju u posebnim, upravnim, postupcima. Korišćenje sredstava naknade je za pokriće troškova transformacije voda iz prirodnog stanja u prirodni resurs, i iz prirodnog resursa u ekonomski resurs.

Za kvantitativne i kvalitativne promene u kretanjima vode i dovođenja voda do ciljnog stanja i statusa upotrebljavaju se javne i privredne usluge. Za javne usluge uvode se posebni fiskalni instrumenti, a za privredne usluge naovčani iznosi su sadržani u cenama.

Oblast naknada i cena u vodnom sektoru i vodoprivredi zahteva posebna istraživanja koja moraju biti u korelaciji novih tehnologija i raznih struktura u upravljanju vodama sa novim javnim i poslovnim menadžment procesima.

LITERATURA

- [1] Bajčetić M. i D.Lazić (2008): Voda, rizik i osiguranje, N° 234-236, s.175-182
- [2] Bajčetić M. (2009): Ekonomska efikasnost i rizici javnog preduzeća u vodoprivredi Srbije, N° 240-242, s.179-184
- [3] Bajčetić M. i J.Vojvodić (2010): Ljudski resursi i struka u upravljanju vodama, N° 243-245, s.97-106
- [4] Bajčetić M. i N.Stojanović (2011): Opšti principi i osnovni elementi strategije strukturnog razvoja upravljanja vodama i vodoprivrede, N° 249-251, s.69-78
- [5] Bajčetić M. (2012) :Integrativnost ekonomije vodnog (javnog) sektora, Prometej, Novi Sad,
- [6] Blagojević B. i drugi (2010): Rangiranje korisnika kredita za opremu za navodnjavanje, pomoću analitičkog hijerarhijskog procesa, N° 246-248, s.213-222
- [7] Bonacci O. (2008): Upravljanje rizicima u vodoprivredi, N° 234-236, s.167-174
- [8] European Communities, (2004.:Common Implementation Strategy – Guidances, available at WFD – CIRCA
- [9] Đorđević B. (1990) : Vodoprivredni sistemi, Naučna knjiga, Beograd,
- [10] Đorđević B. (2008): Realizacija razvoja vodoprivredne infrastrukture u skladu sa sstrategijom iz Prostornog plana Srbije, N° 234-236, s.215-226
- [11] Lakićević M. i drugi (2011): Višekriterijumsko vrednovanje biljnih vrsta za pejzažno uređenje rečnih obala u gradskim zonama Srbije, N° 249-251, s.49-56
- [12] Lovre K. i S.Zekić, S. (201) :Ekonomska analiza agrarnih programa, Ekonomski fakultet, Subotica, „Proleter“ ad Bečej
- [13] Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede – Republička Direkcija za vode (2005): Okvirne Direktive EU o vodama, Udruženje za tehnologiju vode i sanitarno inžinjerstvo, Beograd,
- [14] Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede – Republička Direkcija za vode (2009): Direktive Evropske Unije o vodama(2006-2009), Udruženje za tehnologiju vode i sanitarno inžinjerstvo, Beograd,
- [15] Potkonjak S. (1991) : Ekonomika vodoprivrede, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad,
- [16] Potkonjak S. i B.Bošnjak (2011): Ekonomski efekti navodnjavanja kapanjem u zasadu jabuka, N° 249-251, s.33-38
- [17] Srđević B. i drugi (2009): Analitički hijerarhijski proces: individualna i grupna konzistentnost donosioca odluka, N° 237-239, s.13-22
- [18] Srđević Z. i drugi (2010): Primena GIS-a i analitičkog hijerarhijskog procesa u određivanju pogodnosti zamljišta za navodnjavanje, N° 243-245, s.61-68
- [19] Srđević Z. i drugi (2012): Izbor učesnika u upravljanju u parcitipativnom modelu odlučivanja u vodoprivredi, Vodoprivreda, N° 258-260, s.215-224

[20] Stiglic E. Dž. (2004): Ekonomija javnog sektora, Ekonomski fakultet, Beograd,

[21] Harris M. J.(2009) : Ekonomija životne sredine i prirodnih resurs :Savremeni pristup, (prevod), Data status, Beograd

FEES AND PRICES IN WATER SECTOR AND WATER MANAGEMENT

by

Dr Marko BAJČETIĆ

Summary

The structure of different economic characteristics of goods on managing water sector is impeccable public goods, public goods and private goods. Impeccable public goods are natural and state's certain properties, which include the basic activities of public sector activities. It is characteristic of the impeccable public goods that consumption or use of goods is the same for everyone without the possibility of exclusion of individuals in consumption (use) as there is no rival consumption and there is no identical or similar goods in time and space. Impeccable public goods are by the law owned by the state, and their allocation of funds in the inherent state funds - taxes. Other types of goods, which are structurally and systematically present in the

water sector, are public goods in addition to no rival consumption and they have characteristics that make users opt out of spending - use. For this type of good the state introduces a special procedure of financial addition through compensation, to be paid by those who most benefit from the protection and use of assets and resources through the services or products. To determine the type and use of fees and charges are important means of economic analysis of the water sector, fiscal and monetary analysis, especially business analysis JVP. From the analysis of certain conditions and the protection and use of water for economic - financial basics are determined by different types and prices of services (private goods).

Redigovano 14.11.2013.